

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TINISH BELGILARINI O'RGATISH METODIKASI

Allayeva Hafiza

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedra o'qituvchisi

[Tel:998907479408](tel:998907479408)

Xurramova Aziza

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-bosqich 3-BT-21-guruh talabasi

[Tel:998880273303](tel:998880273303)

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda tinish belgilarini o'rgatish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, samarali metodikalarni va o'yin texnologiyalarini qo'llash imkoniyatlarini hamda savodini oshirishda tinish belgilari mavzusini o'rni va ahamiyati ochib beriladi. Shu o'rinda, 1-4-sinflarda tinish belgilariga oid mavzular va mashqlarning tahlili bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, ta'lim tizimi, punktuatsiya, metodika, tinish belgilari, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari, interaktiv usullar, yondashuv, nuqta, so'roq, undov, vergul.

Bir soatgina ilm o'rganish bir kechalik ibodatdan afzaldir.

(Hadis)

Bilamizki, har qaysi rivojlangan davlatlar ta'lim tizimiga alohida e'tibor bergan va uni mukammal tarzda ishlab chiqqan. Ta'lim tizimi rivoj topsagina shu mamlakat ham ravnaq topadi. Zeroki, yosh avlod – yurt kelajagi. Shu jumladan, bizning mamlakatimiz ham rivojlangan davlatlar qatoriga chiqish, yurt ravnaq topishi hamda taraqqiy etgan mamlakatlar o'rtasida bemaol raqobatlasha oladigan yoshlarni tarbiyalash maqsadida ta'lim tizimiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yosh avlodning ta'lim sifatini oshirish va ularning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan qaror va farmonlari, jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020) hamda davlat dasturlarida o'quvchilarda adabiy til me'yorlariga rioya qilish ko'nikmalarini rivojlantirish masalasiga hamda bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga va ularning qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Shu o'rinda, *"Umumta'lim fanlarining o'quv dasturlari shaxsni har tomonlama kamol toptirishga, ta'lim oluvchilarda bilim, malaka, ko'nikmalarni,*

*saviyani shakllantirishga va ularning qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak*¹ kabi qarorlar belgilab qo'yilgan.

Endilikda, DTS asosida emas, MO'D asosida darslar tashkillashtirilmoqda. Darsliklar qaytadan ishlab chiqildi. Ayniqsa, bugungi kunda yoshlarni nav-niholligidan poydevori mustahkam yoshlarni tarbiyalash uchun ham boshlang'ich ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarni keltirib o'tsak mubolag'a bo'lmaydi. Jumladan, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini shakllantirish, savodxonlik darajasini oshirish, fikrini grammatik va uslubiy jihatdan to'g'ri ifodalashga o'rgatish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tinish belgilarining to'g'ri qo'llanilishi bolalarning savodli yozish ko'nikmasini mustahkamlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Tinish belgilarini o'zlashtirish - faqat grammatik qoida emas, balki matn mazmunini to'g'ri anglash va uni ifodalay olishga xizmat qiluvchi vositadir. Shu bois, boshlang'ich sinflarda tinish belgilarini o'rgatish dars jarayonida izchil va tizimli metodik yondashuvni talab etadi. Bunda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar va amaliy mashg'ulotlar muhim rol o'ynaydi.

Punktuatsiya — bu bo'lim yozma nutqda fikrni tushunarli, mazmunli, ravon va aniq ifodalashga xizmat qiluvchi tinish belgilarining tizimidir. Ushbu tizim yozuv madaniyatining ajralmas bir qismi bo'lib, matnni mantiqiy va grammatik jihatdan to'g'ri tuzishda muhim rol o'ynaydi. Punktuatsiya yozma nutqni qismlarga ajratish, ohangni to'g'ri belgilash va o'quvchiga fikrni to'g'ri tushunishga yordam beradi. Yozma nutqda tinish belgilarining asosiy vazifasi — gap tuzilmasini aniqlashtirish, fikrlar orasidagi mantiqiy bog'liqlikni ko'rsatish va o'quvchiga ma'lumotni to'g'ri anglash imkonini berishdir. Masalan, undov belgisining mavjudligi gapdagi hayajonni, so'roq belgisi esa savol ohangini bildiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun bu belgilar matnni osonroq anglashda yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarga tinish belgilarini o'rgatish ta'lim jarayonining asosiy bosqichlaridan biridir. Dastlab boshlang'ich sinflarda tinish belgilarini o'rgatish soddaroq, tushunarli va ularning yosh xususiyatlari inobatga olgan holda o'rgatiladi. Jumladan, o'quvchilar alifbo va so'z boyligini o'zlashtirish bilan birga yozma nutqda tinish belgilaridan to'g'ri foydalanishni o'rganadilar. Boshlang'ich sinflarda 1-sinf darsligining 3-qismida 27-mavzu: Gaplarning oxiriga qo'yiladigan tinish belgilar mavzusi o'tiladi. Bu darsda o'quvchilar to'rtta tinish belgilar nuqta, so'roq, undov va vergul bilan tanishadi. Mavzu yuzasidan topshiriqlar, mashqlar ham bajariladi.

“1-mashq: Gaplarni o'qing. Gaplarning oxiriga kerakli tinish belgilarini qo'yib ko'chiring.

¹ O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida” gi qonuni O'RQ-637son : 2020

- *Qachon bahor keladi*
- *Ey bahor, qanchalar go'zalsan*
- *Sizga qaysi fasl yoqadi*
- *Bahorda qushlar issiq o'lkalardan qaytadi*
- *Assalom, fasllar kelinchagi Navro'zi olam*
- *Bahorda qanday gullar ochiladi* ²

Ushbu mashq 1-sinfga mos sodda ko'rinishda keltirilgan bo'lib, o'quvchilarga tinish belgilari haqida boshlang'ich tushunchalar beriladi. O'quvchilar yuqoridagi mashqni bajarish bilan birga darak gap, so'roq gaplar, his-hayajon gaplar farqini anglab yetib boradi. Hamda vergulni ishlatilish o'rinlari haqida kengroq ma'lumotga ega bo'lishadi.

2-mashq. Matnni o'qing. Nechta gap borligini aniqlang. Matndagi gaplar chegarasini topib ko'chiring.

Maktab hovlisi

O'quvchilar maktab hovlisida gulzor barpo etishdi o'g'il bolalar yer chopishdi qiz bolalar gul ekishdi har kuni o'quvchilar gul ko'chatlarini sug'orishdi tez kunda maktab hovlisidagi gulzorda ochilgan gullarining xushbo'y ifori hamma yoqqa tarala boshladi"³ O'quvchilar ushbu mashqni bajarish, matnda nechta gap borligini aniqlash mobaynida gaplarni chegarasini topishadi. Bu esa, o'quvchilarda gaplarni to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Berilgan gaplar oxiriga nuqta va boshqa tinish belgilarini qo'yish mashqlari orqali tugallangan va tugallanmagan gaplarni farqlashni o'rganishadi.

2-sinf aynan tinish belgilar mavzusi berilmagan va IV chorakda "Nutq. Gap" mavzusi orqali tinish belgilari haqida ma'lumotlarga ega bo'lishadi. Hamda darslarda topshiriqlar va mashqlarda matndan so'roq va undov gaplarni ajratish topshiriqlarini bajarishadi. Keyinchalik, 3-4-sinflarda o'quvchilarga tinish belgilarini o'rgatish bolalarning yosh xususiyatlariga bog'liq ravishda biroz murakkabroq va kengroq o'qitiladi hamda grammatik jihatdan tinish belgilarini ongli ravishda to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantirishga katta e'tibor qaratiladi. Ayniqsa, murakkab gap tuzilmalari, to'g'ridan-to'g'ri nutq, qo'shma gaplar va mantiqiy ohangli ifodalarni o'zlashtirishda tinish belgilarini to'g'ri ishlatish muhim ahamiyat kasb etadi. 3-sinf darslarida 1-chorak 8-dars "Gap va uning turlari" mavzusi mobaynida o'quvchilarga tinish belgilari haqida qo'shimcha ma'lumotlar va unga doir topshiriqlar bajarishadi. Shu o'rinda: "Gap tugallangan fikrni bildiradi. Yozuvda har bir gapning birinchi so'zi

² Ona tili 1-sinf, 3-bosqich, Novda nashriyoti Toshkent 2024, 84-bet

³ 1-sinf ona tili darsligi, 3-bosqich Novda nashriyoti Toshkent 2024, 85-bet

bosh harf bilan boshlanadi. Gap oxiriga nuqta (.), so‘roq (?), undov (!) belgilari qo‘yiladi. Nuqta, so‘roq, undov belgisi tinish belgilari deb ataladi ⁴ kabi qoidalar ham keltirilganligi ko‘rishimiz mumkin. 8-darsda bitta hikoya berilgan bo‘lib, 1-topshiriqda ushbu hikoya asosida savollar berilgan: 1. *“Hikoyada nechta nuqta, nechta so‘roq va nechta undov gaplar qatnashganini aniqlang”* kabi. Ushbu topshiriqlar orqali o‘quvchilarda topqirlik, ziyraklik fazilatlarini rivojlantirish mumkin. O‘quvchilar keyingi darslarda “Darak gap”, “So‘roq gaplar”, “Buyruq gaplar” va “His-hayajon gaplar” mavzulari ustida va mavzu yuzasidan topshiriqlar va mashqlar ustida ishlashadi. Bu mavzular orqali tinish belgilari haqidagi bilimlari yanada mustahkamlashadi.

4-sinf ona tili darsligida IV chorak 22-dars “Gap. Gapda tinish belgilarini qo‘llanishi” mavzusi o‘tiladi. Bu mavzu orqali tinish belgilari haqida ko‘proq umumiy ma’lumotlarga ega bo‘lishadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda tinish belgilarini o‘rgatish jarayoni bosqichma-bosqich va tizimli ravishda olib borilishi zarur. 1–2-sinflarda tinish belgilariga oid dastlabki tushunchalar berilib, asosan oddiy belgilar – nuqta, vergul, savol va undov belgilarini to‘g‘ri qo‘llashga urg‘u beriladi. O‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib, darslar ko‘rgazmali vositalar, rasmlar, topshiriqlar va og‘zaki muloqotlar asosida tashkil etiladi. 3–4-sinflarda esa bu ko‘nikmalar kengaytirilib, tinish belgilarining grammatik asoslari, murakkab gaplar tarkibidagi vazifalari, stilistik xususiyatlari va matndagi roli chuqurroq o‘rgatiladi. Mashqlar turi ham murakkablashadi: diktant, matn tahlili, xatolarni tuzatish, mustaqil yozuv ishlari orqali o‘quvchilarda savodxonlik va tahliliy fikrlash rivojlanadi.

Shunday qilib, boshlang‘ich sinflarda tinish belgilarini o‘rgatish metodikasi o‘quvchilarning yozma nutq madaniyatini shakllantirishda, fikrni aniq va mantiqan ifoda qilish ko‘nikmasini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida” gi qonuni O‘RQ-637son : 2020
2. Jo‘rayev N. “O‘zbek tili punktuatsiyasi.” – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
3. Tursunov U., Quronov D. “Tilshunoslikka kirish.” – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
4. Norqulova M. “Ona tili darslarida punktuatsiyani o‘rgatish metodikasi.” – Toshkent, 2018.

⁴ 3-sinf ona tili darsligi, 1-qism ; Novda nashriyoti 2024, 47-bet

- 5.1- sinf ona tili darsligi, 3-bosqich Novda nashriyoti Toshkent 2024, 85-bet
6. 2-sinf ona tili darsligi IV qism
7. 3-sinf ona tili darsligi, 1-qism ; Novda nashriyoti 2024, 47-bet
8. 4- sinf ona tili darsligi,
9. Qodirova G. “Ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish.” – Metodik qo‘llanma, 2020.
10. www.ziyonet.uz – Ta’lim va fan bo‘yicha elektron axborot portali.

